«Сіла, брат, у грамадзе!»

Я. КОЛАС

Сумежжа

ГРАМАДСКА-ПАЛІТЫЧНАЯ ГАЗЕТА

Выдаецца з ліпеня 1991 года

№ 9 (74) | ВЕРАСЕНЬ 1995 ГОДА | Цана дагаворная

ІНФАРМАЦЫЯ ДЛЯ РОЗДУМУ

Блакіравацца гатовы адзін Лукашэнка

Перад адбыццём у адпачынак Барыс Ельцын заявіў, што ў выпадку пашырэння НАТА на Усход Расія «немедленно вступит в конструктивные связи со всеми республиками бывшего Союза и получится новый военный блок». Як падкрэсліў прэзідэнт, «это восстановление того, что было», значыць Варшаўскага дагавора. У сувязі з гэтай заявай агенства «Інтэрфакс» распаўсюдзіла каментарыі вышэйшых службовых асоб у асобных дзяржавах былога СССР.

Беларусь. Прэзідэнт Аляксандр Лукашэнка: *«Сколько бы ни требовали прекращения бомбардировок славян на Балканах, всё это останется лишь словами и заявлениями,* если в пределах бывшего СССР не будут предприняты конкретные меры по удержанию стабильности. Лучшим вариантом было бы создание единого военно-политического блока стран СНГ».

Украіна. Міністр замежных спраў Генадзь Удавенка: «Згодна Дэкларацыі аб суверэнітэце і канстытуцыі краіны, Украіна з'яўляецца пазаблокавай дзяржавай. Кіеў прадставіць у Брусэлі індывідуальную праграму партнёрства з НАТА па формуле «16+1». Аднак пашырэнне НАТА можа прывесці да таго, што мы апынёмся паміж двума блокамі ў ролі «буфернай» дзяржавы. Гэта непрыемнае пытанне для Украіны».

Літва. Намеснік міністра замежных спраў Альбінас Янушка: «Аб удзеле Літвы ў ваенных блоках, аб якіх гаворыць прэзідэнт Расіі, не можа быць і размовы. Гэты крок супярэчыў бы інтарэсам большасці жыхароў рэспублікі, а таксама канстытуцыйнаму акту «Аб няўдзелах Літоўскай Рэспублікі ў постсавецкіх усходніх саюзах». Рэзкія выказванні, якія прагучалі ў словах Ельцына, толькі ўзмацняюць надзвычайную неабходнасць інтэграцыі ў еўрапейскія структуры калектыўнай бяспекі».

Латвія. Прэс-сакратар Міністэрства замежных спраў Рыхардс Муцінып: «Зацверджаная сёлятняй вясною знешнепалітычная канцэпцыя Латвіі не прадугледжвае ўваходжанне краіны ў палітычныя і ваенныя блокі з Расіяй і іншымі дзяржавамі Садружнасці».

Эстонія. Віцэ-канцлер Міністэрства замежных спраў Рауль Мялк: «Эстонія ніколі легальна не ўваходзіла ў склад СССР, і таму ідэя прэзідэнта Барыса Ельцына нас не датычыцца».

Малдова. Міністр замежных спраў Міхаіл Папоў: «Малдова не збіраецца ўступаць ні ў НАТА, ні ў ваенныя блокі краін СНД, ні у якія іншыя падобныя арганізацыі».

Туркменія. Міністр замежных спраў Барыс Шыхмурадаў: «Туркменія не можа быць членам якога-небудзь ваеннага блока ці «жосткага» саюза».

Заводы канчаткова „запусцілі“

xx Ужо каля 90% прадпрыемстваў Мінпрама і 97% прадпрыемстваў аграсектара стратныя.

xx Народная гаспадарка Беларусі працуе з рэнтабельнасцю каля 10 працэнтаў.

xx Цяпер прадпрыемствы загружаны толькі на 30%, кожны шосты працуючы — патэнцыйна беспрацоўны.

xx У параўнанні з мінулым годам амаль на трэць меншы рознічны тавараабарот.

xx Падатказыя нядоімкі складаюць да 30% у месяц.

xx Нават згодна афіцыйнай статыстыкі заводы ўжо не ў сілах утрымліваць ні сябе, ні дзяржаву, ні пенсіянераў. Большасць ледзь акупляе ўласныя энергазатраты.

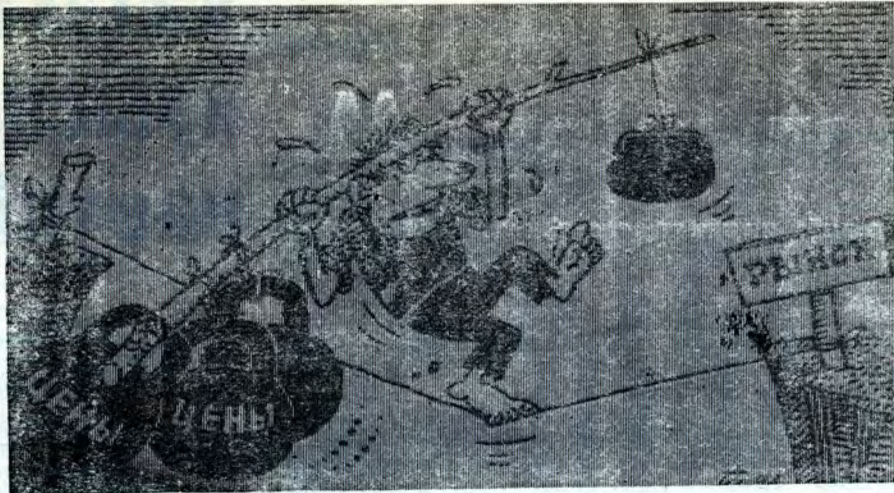

ПРЫСЛУХАЕМСЯ: У. КЕЛЛІ, ПРАФЕСАР, ДОКТАР ЭКАНОМІКІ ЗША

Саюз Беларусі з Расіяй тое самае, што прычапіць карэту да цягніка

З пункту гледжання палітыкі можна прадказаць, што ў вачах іншаземцаў Беларусь і далей будзе губляць тыя рысы, якія адрозніваюць яе ад Расіі, і станавіцца ўсё больш падобнай на сваю вялікую ўсходнюю суседку. Надалей Беларусь яшчэ больш будзе ўспрымацца як частка Расіі. Што датычыцца палітыка-эканамічнага адзінства, якое можа ўтварыцца на месцы сённяшніх Беларусі і Расіі, можна даволі ўпэўнена прадказаць, што развітыя дзяржавы будуць ставіцца да гэтага адмоўна. Іх адносіны да такога адзінства будуць вельмі стрыманымі, і чым шчыльней будзе такое адзінства, тым больш адносіны паміж, напрыклад, ЗША і расійска-беларускім саюзам будуць нагадваць савецкі час. Зноў жа павінен сказаць, што не магу судзіць, як гэта ўсё адпавядае інтарэсам Беларусі. Толькі самі беларусы лепш за іншыя народы і ўрады ведаюць, што ім трэба рабіць для лепшага жыцця.

І канешне, мне як чалавеку, было б балюча, калі б у выніку гэтага працэса вашая краіна згубіла б якія-небудзь з тых рысаў, што робяць яе ўнікальнай на гэтым свеце. А як эканамісту, мне вельмі цікава, як тыя, хто хоча больш цеснай эканамічнай і палітычнай інтэграцыі з Расіяй, плануюць сумясціць эканамічныя сістэмы дзвюх краін. Доля прыватнай уласнасці ў Расіі складае больш чым палову і пашыраецца, гэты працэс ужо выглядае неабарачальным. У Беларусі ж гэтая доля — штосьці каля 4%. Аб'яднаць эканамічныя сістэмы гэтых краін зараз — тое ж самае, што прычапіць карэту да цягніка. З другога боку, рабіць прыватызацыю па-расійску Беларусь не можа — беларуская эканоміка мае іншую структуру і памеры. Таксама зараз ужо бачны недахопы расійскай прыватызацыі.

Правінцыйныя хронікі

ТОЕ, ШТО Ў ГЕРМАНІІ МАЕШ ЗА ДЗЕНЬ, У НАС НЕ АТРЫМАЕШ І ЗА ДВА МЕСЯЦЫ

Сёлетнім летам аднаму з пастаўскіх настаўнікаў А. удалося пабываць у Германіі. На працягу месяца, праўда, ён не адпачываў, а працаваў на заводзе паблізу германа-дацкай граніцы. Гаспадар фірмы аплочваў працу шчодра, на нашыя зайчыкі выходзілі ў дзень больш чым па мільёну рублёў. Адначасова пастаўчаніну было прадастаўлена добраўпарадкаванае жыллё з асобным пакоем, амаль бясплатнае харчаванне. У выніку зароблена за месяц нямала мільёнаў беларускіх рублёў, якія, прыйшліся вельмі дарэчы, бо на радзіме доўга не выплочвалі адпускныя, а вучыць сына-студэнта за штосьці трэба. Ды і зараз ніяк не знойдуцца сродкі, каб аплаціць працу ў школе.

ПАСТАЎШЧЫНА ПАЦІХУ ВЫМІРАЕ

Адной з самых складаных застаецца ў Беларусі дэмаграфічная сітуацыя на Віцебшчыне. Па смяротнасці наша вобласць ужо 10 апошніх год займае сумнае першае месца, больш чым удвая скарацілася нараджальнасць. Гэтай трывожнай тэндэнцыі не мінуў і Пастаўскі раён. Красамоўны факт, што ў нас, самым пакуль густанаселеным сельскім раёне вобласці толькі летась нарадзілася 524, а памерла 948 жыхароў. Адначасова рэзка ўверх папаўзлі паказчыкі разводаў. Спецыялісты прадказваюць павелічэнне колькасці пажылых людзей. Усё гэта вынік глыбокага крызісу ў эканоміцы, прамаруджвання з праведзеннем неабходных рэформ.

БЕЗ АСАБЛІВАЙ ПАШАНЫ ДА ЧЫРВОНЫХ СЦЯГОЎ

У адрозненне ад сталіцы стаўленні да сталінска-лукашэнкаўскай дзяржаўнай сімволікі на перыферыі не вельмі станоўчыя. Паўсюдна на Віцебшчыне, у тым ліку і на Пастаўшчыне, надта спяшаліся замяніць дзяржаўныя сцягі і асабліва ў сельскай мясцовасці не знайшлі нічога лепшага, як перашыць старыя бэсэсэраўскія сцягі на новы лад. Таму не рэдкасць, што можна было бачыць над будынкамі асобных сельсаветаў выцвеўшыя за гады гібрыды з заплаткамі, праз якія так і прасвечваўся серп і молат. Цяпер жа сталі паступаць новыя сцягі, але вось у райцэнтры па недагляду над пастаўскім «белым домам» правісеў пару дзён перавернуты зверху-уніз толькі што набыты зялёна-чырвоны сцяг, пакуль гэта не заўважылі і не ўзнялі палотнішча, як трэба.

А ЦЯПЕР І НАПІТАК

У хуткім часе ў два разы больш з 25 да 50 тон малака ў дзень мяркуецца перапрацоўваць на сумесным беларуска-германскім прадпрыемстве «Дэурупол». Як вядома, гэты невялічкі малочны заводзік другі год дзейнічае, і пры тым паспяхова, ў мясцовым калгасе імя Суворава. Тут па замежнай тэхналогіі з сучаснага канвеера сыходзяць фасаваны тварог, сыр паўцвёрды трох нямецкіх гатункаў і масла. Зараз суворaўцам немцы прапанавалі пачаць перапрацоўваць і сыварадку, на аснове якой можна вырабляць напітак. Можна спадзявацца, што і гэта прадукцыя «Дэурупола» будзе мець устойлівы попыт сярод спажыўцоў у Беларусі і за яе межамі.

Якая мова ў настаўніка

Той, хто глядзеў тэлевізійны рэпартаж аб завяршэнні рэспубліканскага конкурсу «Лепшы настаўнік года», не мог не здзівіцца. Настаўнікі, а гэта ж лепшыя сярод лепшых, праяўлялі ўзоры прафесіяналізму, дасціпнасці, абаяння. Ды выключна на рускай мове. Беларускае слова, праўда, трапляла дзе-нідзе. Для «араматy». Усё не такі не ў Цвярской губерні жывём. Глядзеў на гэта і проста жахаўся: якія ў нас здольныя людзі ў кіраўніцтве адукацыяй. Была адна тэндэнцыя — спявалі на кожным мерапрыемстве пра любоў да «роднай», павярнуўся вектар — пяюць па другому. Бедныя дзеці!

І не самі настаўнікі тут вінаватыя, а арганізатары конкурсу. Пастаўскі настаўнік Ігар Пракаповіч, пераможна абласнога конкурсу, дарэчы, не цураўся роднай мовы. Але з іншымі такімі ж чэснымі настаўнікамі быў **«адсеяны»** вельмі хутка.

Грамада вяртаецца на левы фланг

З лідэрам Беларускай сацыял-дэмакратычнай Грамады Мікалаем СТАТКЕВІЧАМ гутарыць аглядальнік «Звязды» Валер КАЛІНОЎСКІ

Мікалай Віктаравіч, зусім нядаўна ваша партыя правяла з'езд. Чаму ён быў закрыты і ці сапраўды на ім адбыўся раскол?

— З'езд мы праводзілі ў адпаведнасці з заканадаўствам аб выбарах для зацвярджэння юрыдычнага выбарчага блока «Сацыял-дэмакратычны саюз». На з'ездзе гэтае пытанне дастаткова доўга дыскутавалася, але пераважная большасць дэлегатаў выказалася «за» стварэнне гэтага выбарчага блока. Супраць новай блокавай палітыкі партыі выказаліся дзевяць працэнтаў дэлегатаў. Таму аб расколе гаварыць нельга. Дыскусія ў партыі адбывалася, гэта натуральна, але яна была карэктнай, што пацвярджае рэпутацыю Грамады як інтэлігентнай партыі... А там, дзе рашэнні прымаюцца аднагалосна, мяркую, няма партыі... Мы патрацілі на гэтую дыскусію ледзь не два месяцы, але я не лічу гэта тратай часу, бо мы вызначыліся, нарэшце, якім павінен быць імідж нашай партыі.

А чаму з'езд быў закрытым? Мы разглядалі пытанні выбараў, дзе каму вылучацца, а гэта пакуль што канфідэнцыяльная інфармацыя. Мы называлі каля 40 прозвішчаў кандыдатаў ад партыі. Магчыма, колькасць іх паменшыцца, бо мы вядзём вельмі вялікія кансультацыі з мэтай не дапусціць паўтарэння вясенніх прыкладаў, калі ў акрузе сапернічалі два ці больш кандыдатаў з аднолькавай платформай. Мы будзем ахвяраваць сваімі амбіцыямі, каб дамовіцца з іншымі партыямі. Тым не менш, раней часу называць нашых кандыдатаў не трэба, бо тут жа на іх пачнецца паляванне, збіранне кампрамату і г. д.

— Вы гаворыце аб «новай блокавай палітыцы партыі». Ці адракаецеся вы ад старой, якую ўмоўна можна назваць «з БНФ»?

— Вясной юрыдычнага блока не было, быў проста падзел акруг. Я думаю, што гэты падзел акруг, толькі значна больш шырокі, застанецца. Мы будзем супрацоўнічаць з усімі дэмакратычнымі партыямі, мы вядзём перамовы аб каардынацыі нашых дзеянняў на выбарах. Ёсць пэўныя праблемы ў гэтым, але ёсць і поспехі, і я думаю, што сітуацыя будзе значна лепшая, чым вясной.

— Ці толькі блокавай палітыкай адрозніваецца новае кіраўніцтва БСДГ ад старога?

У нас ёсць цудоўная сацыял-дэмакратычная праграма, але яна не была пачута. Партыя не здолела стварыць свой электарат, а пайшла на гатовы электарат — прыхільнікаў БНФ. Але, акрамя электарату (10—12 працэнтаў насельніцтва), БНФ мае і «адмоўны» электарат, адмоўны рэйтынг, і значна большы. Атрымалася так, што наша партыя вясной не атрымала электарат БНФ, а ўзяла толькі яго «антыэлектарат». Тыя людзі, якія адмоўна ставіліся да БНФ, выкрэслівалі і Грамаду... Акрамя таго, няправільнай была ранейшая блокавая палітыка і з ідэалагічнага пункту гледжання: левацэнтрысцкая партыя дзейнічала разам з правай. Аднак у нашым грамадстве ідзе палявенне, выкліканае маёмасным размежаваннем. Гэты працэс мы назіраем ва ўсёй Усходняй Еўропе...

— Такім чынам, вы вяртаецся на свой левы фланг?

— Так, мы вяртаемся да нашай партыйнай праграмы, якая нібыта заставалася, але яна была невядомая для насельніцтва на фоне ідэалогіі БНФ, пад крылом якога была БСДГ. Імідж БНФ у асноўным ідэалістычны, пры слове «БНФ» у простага чалавека ўсплываюць наступныя асацыяцыі: мова, гісторыя, антырасійскія настроі. Людзі ж галасуюць за сацыяльнае, і не трэба лічыць, што нацыя такая кепская, што яна мысліць страўнікам, гэта абсалютна натуральна, у любой краіне людзі галасуюць за матэрыльнае, за свой дабрабыт. А калі вы патрыёты, то, калі ласка, прапануйце такую эканамічную праграму, каб за ёй людзі пайшлі, прыйдзіце да ўлады, а потым, выконваючы гэта, заадно паклапаціцеся, каб была нармальная культура, мова і г. д. Мы ж цяпер вяртаемся да пазіцый нармальнай сацыял-дэмакратычнай партыі, якая бясспрэчна застаецца патрыятычнай сілай.

— Пасля размовы пра імідж БНФ не магу ўстрымацца, каб не нагадаць пра ваш асабісты імідж, як лідэра БЗВ, які вы прынеслі ў БСДГ, стаўшы яе лідэрам. Ці не пашкодзіць ён партыі?

— Ёсць такое... Хаця я быў у адным з заснавальнікаў БСДГ, і менавіта пад яе дахам было створана Беларускае згуртаванне вайскоўцаў, мой імідж ствараўся афіцыйнымі коламі не ў самым выгадным святле... Таму партыя рызыкавала, абіраючы мяне ў кіраўнікі, і мяне, шчыра кажучы, гэта здзівіла. Мне здаецца, што партыя пайшла на гэтую рызыку, улічваючы мае арганізацыйныя магчымасці і нейкі вопыт. З іншага боку, не трэба разглядаць цэнтрысцкасць у перакананнях як «балоцістасць» у дзеяннях, я думаю, што сацыял-дэмакраты павінны даволі жорстка адстойваць інтарэсы работнікаў наёмнай працы, за кошт каго зараз спрабуюць аслабіць крызіс. Гэта бальшавікі стварылі вобраз мяккацелага сацыял-дэмакрата ў пенсне з казлінай бародкай, бляючым голасам, які стаяў пасярэдзіне паміж «крутымі» белымі і чырвонымі і якога пастаянна білі з абодвух бакоў... Паверце, сацыял-дэмакраты іншыя людзі, яны могуць жорстка адстойваць правы тых людзей, інтарэсы якіх прадстаўляюць. І я думаю, што гэта таксама паўплывала на выбар партыі, каб у крытычных сітуацыях яна была гатова да жорсткіх дзеянняў у абарону людзей наёмнай працы.

— На фоне іншых партый, дзе апошнім часам мяняліся лідэры, Грамада паказала добры прыклад спакойнай і, я сказаў бы, інтэлігентнай змены лідэраў.

— Так. Гэта найперш заслуга Алега Анатольевіча Трусава, я думаю, што ён яшчэ шмат карысці прынясе партыі. І, па-другое, месца лідэра не можа быць па-за канкурэнцыяй, у нас цяпер ёсць некалькі патэнцыяльных лідэраў. І гэта мяне радуе, бо гэта гаворыць аб спеласці партыі.

— Мікалай Віктаравіч, як вы ацэньваеце цяперашнюю сітуацыю на Беларусі, ці адрозніваюцца вашы ацэнкі ад тых, што гучаць з вуснаў лідэраў БНФ?

— Я шчыра кажу, што я не веру ў нейкія спецслужбы, якія кіруюць прэзідэнтам, у нейкую «руку Масквы» і г. д. Я думаю, што Лукашэнка, і толькі ён. І ў яго дзеяннях пераважаюць праграматычныя матывы, жаданне ўтрымацца ва ўладзе. На жаль, тут не прысутнічаюць нейкія ідэалістычныя памкненні, а толькі голая тактыка без стратэгіі. Той жа тактычны ход, каб задушыць апазіцыю, але стратэгічна — гэта правал, таму што рэформы не рабіць нельга. А на каго апірацца? На тых, што галасавалі на рэферэндуме? Яны не даруюць, калі не ўсім па-роўну... А тыя, якія павінны былі б падтрымаць рэформы, яны не даруюць гэтага рэферэндуму. І цяпер любое дзеянне А. Лукашэнкі, непапулярнае, але эканамічна правільнае, будзе выклікаць крытыку з усіх бакоў. Гэта тупіковая сітуацыя... Апазіцыя, на мой погляд, пры яе добрай стратэгіі, настолькі ж кепскі тактык. Навошта было дзяўбаць А. Лукашэнку, калі ён вагаўся, куды пайсці? Павесіў жа ён «Пагоню» над Домам урада, па-беларуску спрабаваў выступаць... Не, не наш, маўляў, Прэзідэнт... Трэба ўплываць, як рабілі ўкраінцы, «Рух»: за пройгрышам на выбарах актывізоўвалі ўплыў на ўладу, і, хто б ні перамагаў, палітыка застаецца адной і той жа. Гэтыя людзі думаюць пра краіну, а не пра тое, што нехта з іх абавязкова павінен **узначаліць** гэтую краіну. Яшчэ я не згодзен з **ацэнкай** «кепскага сляпога народа». Ды цудоўны народ, усё ён разумее. Як любы народ, ён хоча проста жыць, каб у хаце было, у халадзільніку, каб дзеці гадаваліся... Так ёсць у любой краіне.

ЯК ЖЫВЁМ?

Сабраўся чалавек у дарогу...

Мы «прывыклі крытыкаваць», і я таксама ўмею. Напрыклад, мне вельмі не падабаецца, што міжгароднія аўтобусы (у прыватнасці Паставы—Маладзечна або Паставы — Мінск) не прытрымліваюцца графіку язды — часу адпраўлення з нашага райцэнтра і ў дарозе. Як правіла, адпраўляюцца пазней, прыходзяць са спазненнем у Швакшты, Нарач. Кожны раз прыходзіцца іх чакаць «звыш нормы»!

Па-другое, чаму гэта вадзіцелі міжгародных аўтобусаў пры кожным зручным моманце кладуць нашыя грошы за праезд у сваю кішэню? Ну, я разумею іх — зарплаты не хапае, але ж... не так часта і густа! Да таго ж добрая частка «транспартных» грошай не абілечваецца. А на тое, каб выдаць білет у дарозе па-ранейшаму трацiцца нямала часу. Людзі сядзяць, нервуюцца. Бо некаму трэба паспець на другі аўтобус, некага іншая справа чакае...

«Патрабуйце!» — скажа мне на гэта нейкі чыноўнік. У прынцыпе канечне можна. Але не заўсёды і далёка не кожны гэта зможа. Ды і навошта? Гэта павінна быць правілам — абавязковае і хуткае абілечванне ўсіх пасажыраў. Але гэтага не было і не будзе. Патрабаваць, высвятляць адносіны ў дадзеным выпадку — апошняя справа. І нервы псуюцца, і час, і ў запале лёгка губляецца чалавечая годнасць.

Цяпер некалькі слоў аб аўтобусах, якія курсіруюць у межах нашага раёна, уключаючы гарадскія ў Паставах. У іх мне, пасажыру вельмі не даспадобы пыл і гразь у першую чаргу. А невыносныя гарачыня і едкі дым у ЛАЗах? Нядаўна прыйшлося ехаць з Пастаў у Навасёлкі, дык ледзь вытрываў. Смярдзючы, едкі дымок запаўняў увесь салон аўтобуса. Дыхаць было цяжка, аж ногі падгіналіся. Адным словам — жах. А як «штурмавалі» мы гэты аўтобус — гэта трэба было бачыць!

Або ўзяць «культуру» абслугоўвання на транспарце. Было гэта недзе ў сярэдзіне 80-х гадоў. З Мінску на Паставы адпраўляўся аўтобус. Пасажыры з білетамі, сярод якіх быў і я, займалі ўсе месцы ў чырвоным «Ікарусе», свабодным заставаўся толькі праход. Справа была летам і білетаў, як заўсёды, не хапала. Але «безбілетнікі» цярпліва стаялі, чакаючы «капітана». Адзін з кіроўцаў ужо сядзеў за рулём «сухапутнага карабля», чакаючы напарніка, які заведваў пасажырамі-білетамі. І вось той напарнік з'явіўся, несучы у руках паперы. «Без білетаў нікога не возьмем!» — адразу аб'явіў ён.

А тых безбілетнікаў было, не памятаю добра, можа чалавек пяць. Настаяўшыся і напрасіўшыся яны адыйшліся, бачачы, што справа безнадзейная. Але дзве жанчыны не адыходзіліся. «Вазьміце, калі ласка, да Пастаў! — працягвалі прасіцца яны. — Ад'ехаць сёння няма больш на чым, а так трэба!» Жанчыны ледзьве не плакалі, асабліва адна з іх. Прасіліся зноў і зноў. Але шафёр-кандуктар быў непахісны. «Ікарус» павольна адышоў ад перона, пакінуўшы дзвюх няшчасных на пляцоўцы.

Мне, думаецца, да смерці не забыцца на гэты выпадак. Усё так да драбніц засталося ў памяці, нібыта гэта было не гадоў дзесяць таму назад, а толькі дзён дзесяць. А час жа тады быў яшчэ «дапебудовачны» і нашая мараль была «здаровай». Упэўнены, аднак, што ні ў адной прававой цывілізаванай дзяржаве такога факту не адбылося б. Ды навошта далёка хадзіць. У той жа Прыбалтыцы, не гаворачы ўжо пра Польшчу, зусім іншая абстаноўка.

Мы, тыя пасажыры, таксама былі «малайцы» за тое, што заставаліся маўклівымі, седзячы ў аўтобусе і назіраючы гэтую сцэну. Вядома мы абураліся, але, наколькі памятаю, толькі ў душы пра сябе. Такіх транспартных недарэчнасцей эпохі «развітога сацыялізму» можна прыводзіць шмат, шмат.

Вось яшчэ адна, якую ўжо на сабе адчуў. У старажытным Полацку, толькі прыехаўшы з Пастаў, ледзьве дабіўся да касы, як перад носам забралі ведамасць. Я хуценька бягу на вуліцу да аўтобуса (аўтобус Мінск— Расоны быў напалову пусты). Нават сеў, амаль упэўнены, што не адмовяць, паеду. Нарэшце з'явіліся два таўстыя, дарэчы падобныя на тых у Мінску, вадзіцелі. «Так і так, — кажу ім,— вазьміце, калі ласка, да Расонаў, не паспеў за білетам».

«Як не паспеў?! — аж узвіўся вадзіцель-кандуктар. — У касе ж пыталіся, ці ўсе на Расоны». «Не» — і ўсё. «Вазьміце інваліда» — прыводжу свой апошні аргумент. «Надо брать билет. Выходите, не задерживайте автобус». О, як «добра» я сябе адчуваў тады, пакінуўшы аўтобус... Такая вось ці падобная «культура» тых розных людзей, ад якіх мы залежым не толькі на транспарце ў тых ці іншых абставінах заўсёды запамінаецца, балюча раніць душу і ў без таго наш горкі і маркотны час.

Генадзь ДЗЯМІДКА.

«СУМЕЖЖА» 2 стар.

Кароткі катэхізм хрысціянскай навукі

(Працяг. Пачатак у № 17 за 1993 г.)

147. Ці мы маем абавязак браць удзел у святой Літургіі (Імшы) і эўхарыстычнай ахвяры?

Царква загадвае нам браць удзел у Літургіі (Імшы) у нядзелі і вялікія святы. Але мы павінны глядзець на ўдзел у Літургіі не як на абавязак, але як на вялікае шчасце і прывілей, і таму старацца прысутнічаць як найчасцей.

148. Як найлепш і найпабажней прыняць удзел у Літургіі (Імшы)?

Найлепшы спосаб удзельнічаць у Літургіі (Імшы) — гэта з'яднацца ў малітве са святаром, які прыносіць эўхарыстычную ахвяру, і прыняць Хрыста ў святым прычасці (камуніі).

149. Што такое прычасце (камунія)?

Прычасце (камунія) гэта прыняцце цела і крыві Ісуса Хрыста пад відам хлеба і віна.

150. У які спосаб прымаем прычасце?

У Рымскім абрадзе вернікі звычайна атрымліваюць прычасце (камунію) пад выглядам толькі хлеба, ва Усходнім абрадзе — пад выглядам хлеба і віна.

151. Ці маем абавязак прымаць прычасце?

Хрыстос сказаў: «Хто спажывае маё цела і п'е маю кроў, мае жыццё вечнае, і Я ўваскрашу яго ў апошні дзень» (Ян 6:54). Прычасце (камунія) яднае нас цясней з Хрыстом і аднаго з другім, павялічвае асвячальную ласку, дае сілу жыць набожна і добра, і з'яўляецца зарукаю вечнага жыцця. Дзеля гэтага Царква заахвочвае нас прымаць прычасце як найчасцей, пад умовай, што мы не адлучаныя ад Бога цяжкім грахом. Мы маем абавязак прымаць прычасце (камунію) прынамсі раз у год у Вялікодным часе.

152. Што такое тайна прымірэння?

Прымірэнне — гэта тайна, у якой Ісус, за пасрэдніцтвам святара, прабачае і адпускае нам грахі, учыненыя пасля хросту.

Што чытаюць „на раёне“?

Бываючы ў камандзіроўках у раёнах вобласці, абавязкова стараюся завітаць у рэдакцыю мясцовай газеты. Шмат там знаёмых і нават сяброў. Але вось што заўважаецца: з кожным годам усё менш бывае размоў, высокім шчылем гаворачы, пра справы творчыя, нават пра проста журналісцкія. Трэба прызнаць, што і раней рэдакцыі «раёнак» найдалей ад іншых адстаялі ад гэтага «высокага шчылю». У застойныя часы ім даводзіліся планы па бураках і сену, як любой іншай раённай канторы, потым іх гэтак пачалі прыціскаць матэрыяльна, што ўжо наўрад ці сёння знойдзецца ў вобласці рэдактар, які б не ўзяў сабе ладны кавалак зямлі, не корпаўся б на ім у зямлі-карміцельцы, не зважаючы на свае пасаду і вагу сярод мястэчкоўцаў. Абы выжыць, абы сапраўды пракарміцца. І ў гэтай абстаноўцы вытлумачальным становіцца амаль паўсюдная нейтралізацыя рэдакцыйных калектываў. Іх падкрэсленая абыякавасць да палітычных падзей, адасабленне ад якога-небудзь адкрытага выяўлення палітычнай прыхільнасці. Большасць раённых журналістаў (есць, безумоўна, і выключэнні), бліжэе да чыноўніцкага асяроддзя, якое паслухмяна прымае любое новае веянне ці кіраўніцтва, маўкліва, хаця і без старання, выконвае адведзеную яму ролю.

Між тым некалькі гадоў сярод рэдакцыйных калектываў вобласці не тое, што завіравала новае жыццё, але адбыліся прыкметныя зрухі, перастаноўкі, пачалі з'яўляцца новыя выданні. Завадатарам быў, зразумела ж, Віцебск. Тут дэпутаты абласнога Савета палічылі мэтазгодным (і знайшлі сродкі — галоўнае!), каб пачала дзейнасць яшчэ адна газета — «Народнае слова», у многім апанентная «Віцебскаму рабочаму». Сёння гэта дзве прызнаныя абласныя газеты са сваім чытачом, з рознымі поглядамі на падзеі і працэсы ў грамадстве і з аднолькавымі, дарэчы, сузаснавальнікамі.

Так, пачыналася ў Віцебску, відаць, і нядрэнна ў тым накірунку, каб мелі мы прэсу добрай і рознай. З'явілася гарадская газета, потым яшчэ адна і яшчэ. Сённяшні віцябчанін мае магчымасць выбраць якое-небудзь выданне па сваму густу, а то і схільнасцях. Але гэта ў абласным цэнтры. Калі ж глянуць на абсягі Віцебшчыны, то тут часы ў журналістыцы памяняліся нязначна нават з гадоў «кіруючай і накіроўваючай». Мяркуйце самі. Ну, з'явілася ў Наваполацку яшчэ адна газета, якая была заснавана мясцовым гарсаветам, а дакладней усё такі па ініцыятыве яго старшыні. Стала новая газета на дэмакратычныя пазіцыі, але ж і ранейшы «Хімік», па свайму новаму стану газеты незалежнай ад уладных структур павінен ніbyта знаходзіцца на гэтым жа фланзе. Таму, напэўна, усчалася паміж двума выданнямі досыць вострая, але драбнаватая пікіроўка, якая не стварыла аўтарытэту. Пачыналася нейкае выданне ў Оршы, але прафсаюзы неўзабаве заняліся іншым. Нейкі час існавала касцёльная газета ў Мёрах. Выдаюць тутэйшыя сацыял-дэмакраты «Сумежжа» ў Паставах, але з-за адсутнасці сродкаў выданне ледзьве ліпее. Гэтакі ж лёс па ўсім відаць, чакае і «Вольнае Глыбокае», якую перад апошнімі выбарамі пачалі выдаваць прадстаўнікі мясцовай філіі БНФ.

Вось пералік практычна і закончаны. Ніводнае выданне, не падтрыманае ўладамі, не змагло моцна стаць на ногі, заявіць аб сабе, набраць тыраж у рэшце рэшт.

Таму можна з поўным правам сказаць, што інфармацыйную прастору Віцебскай глыбінкі займаюць 22 раённыя і аб'яднаныя, у больш буйных гарадах, газеты, якія існавалі яшчэ і пры «тых» саветах, існавалі і пад Камуністычнай партыяй і ў якіх органы выканаўчай улады на месцы, так званай вертыкалі, сталі сапраўды ўладнымі заснавальнікамі. Нехта можа мне запярэчыць, што «інфармацыйную прастору займаюць» выраз не зусім дакладны. Ёсць жа абласны друк, ёсць рэспубліканскія газеты ў рэшце рэшт, якія дастаўляюцца пакуль што ў раёны спраўна ці больш менш спраўна і таксама маюць свайго чытача. Мушу не поўнасцю пагадзіцца. Абласныя газеты маюць невялікі тыраж, да таго ж перавагу ім аддаюць насельнікі Віцебска. Тыражы рэспубліканскіх звычных па назве газет скарачаюцца, новыя выданні ў глыбінцы шырокага распаўсюджвання не атрымліваюць. Так што застаюцца тыя самыя раённыя і аб'яднаныя. Яны таксама страцілі многіх сваіх чытачоў, але і сёння «на круг» маюць іх нямнога, нямала — сто тысяч. Такім тыражом на адну вобласць не пахваліцца ніводная «салідная газета».

Вясковы местачковы чытач, аддаючы перавагу сваёй «раёнцы» з-за яе адноснай таннасці, з-за звычнасці, з-за таго, што менавіта яна інфармуе аб тым, напрыклад, дзе будуць прадавацца ўвесну кураняты, хто памер, прывычаіўся даўна і аб асноўных падзеях складваць сваё меркаванне з дапамогай «раёнкі». Прывычка адно, а другое, што раённая газета, калі ўжо і піша «пра палітыку», то дае гэта ў настольк, прабачце, разважным выглядзе — такой яе зразумее нават непісьменны дзядок на печы. Гавораць жа што самыя ўстойлівыя стэрэатыпы — гэта самыя простыя стэрэатыпы, якія нараджаюць, сілкуюць, аберагаюць зусім не акадэмічныя выданні.

Чаму ж друк на месцах не атрымаў належнага развіцця, не стварыў нічога новага, не падхапіў ініцыятыву сталіцы, абласных цэнтраў? Канечне ж, адсутнасць матэрыяльнай базы, дакладней яе зародкавы стан. (Дастаткова сказаць, што многія «раёнкі» на Віцебшчыне друкуюцца яшчэ на ратацыйных машынах шасцідзесятых гадоў). Канечне ж тое, што

(Заканчэнне на 4-й стар.)

Глыбоцкія кантрасты

Колькі сябе памятаю, а Паставы і Глыбокае, як мястэчкі-суседзі, паміж сабой мелі цесныя сувязі, раўняліся адзін на другога, сапернічалі нават у чымсці. Цяпер дабрацца да суседняга райцэнтра на аўтобусе стала праблематычна, вельмі рэдка яны ходзяць ды і кошт паездкі высокі. А вось прыгарадным цягніком зараз зручна. Так і зрабіў, а праз паўтары гадзіны быў ужо у Глыбокім, шмат чаго пабачыў і міжволі параўноўваў з нашай пастаўскай рэчаіснасцю...

Гарадскія аўтобусы, як і ў нас, цяпер ходзяць там зрэдку, вялікі інтэрвал паміж рэйсамі. Для людзей адно толькі добра зрабілі, што на прыпынках ёсць расклад руху, можна даведацца, колькі табе яшчэ прыйдзецца чакаць (чаго ў Паставах няма), каб паехаць. Чакаць звычайна доўга і вельмі многія пешшу ходзяць. Крызіс, заняпад адчуваецца ўжо па выгляду цэнтральных вуліц, раней асфальт быў раўнейшы і чысцейшы (у Паставах вуліцы значна лепш дагледжаныя), цяпер жа часцякам у Глыбокім выбоіны, дамы не такія прыгожа размаляваныя, як былі пару гадоў назад. Але ёсць і добрыя ўражанні.

Вельмі спадабалася мне цэнтральная глыбоцкая плошча, ажыўленая і рознакаляровая ад латкоў, магазінчыкаў, аўтамашын. У некалькіх кроках ад сямiпавярховага Дома Саветаў размясціўся ўтульны міні-рынак. Тут пад драўлянымі навесамі заўсёды з раніцы да вечара шматлюдна. Рады прамысловых тавараў чаргуюцца з харчаваннем. Усе дары глыбоцкай зямлі тут можна сустрэць і купіць. Прыязджаюць, як і ў Паставах, людзі з бліжэйшых вёсак, але іх тут міліцыяй не ганяюць, а даюць магчымасць крыху папоўніць свой бюджэт. Не прыйшло ў галаву мясцовым уладам адпраўляць іх на цэнтральны рынак, можа таму, што статуі дзядулі Ільіча тут на плошчы няма. А трывала пасяліўся долар, банк мае свой абменны пункт.

Наогул на Глыбоччыне здаўна моцны быў гандаль. Зараз тут першымі ў сістэме спажыўкааперацыі Віцебшчыны асобныя гандлёвыя кропкі мясцовага райспажыўсаюза перайшлі на поўны гаспадарчы разлік. Спачатку гэтыя магазіны працавалі на арэндзе, цяпер жа яны атрымалі правы юрыдычных асоб, свае разліковыя рахункі ў банку, атрымалі магчымасць самастойна закупляць тавары. Гандлёвая спецыялізацыя зноў створаных магазінаў, праўда, захавана, але асартымент іх кіраўнікі могуць пашыраць па ўласнаму меркаванню. Новаўвядзенне адразу прынесла свой плён, і толькі ў самым першым гаспадарчаразліковым магазіне «Надзея», створаным на базе двух аддзелаў розніцы спажыўсаюза, аб'ём гандлю павялічыўся за месяц на 24 працэнты. Станоўча, што ў Глыбокім пайшлі далей не толькі ў арганізацыі прагрэсіўнага гандлю, але і становяцца заканадаўцамі моды і для школьнікаў. Па крайняй меры ўніверсальныя спадніцы-сарафаны для дзяўчынак, штаны, касцюмы для школьнікаў, якія распрацаваны мадэльерамі-тэхнолагамі швейнага цэха, з задавальненнем раскупілі пакупнікі не толькі Глыбокага, але і Браслава, Гарадка, куды накіравалі партыі новай нестандартных колераў школьнай формы.

Прыемнае ўражанне на мяне аказаў і яшчэ адзін незвычайны магазін. Незвычайны ён тым, што размясціўся ў правым крыле будынку ў цэнтры, дзе размяшчаецца раённае Упраўленне сельскай гаспадаркі і харчавання. Заснавалі гэтую краму фірма «Верас», шэраг калгасаў і саўгасаў раёна, а таксама Глыбоцкі доследны лясгас. З дня адкрыцця ён стаў папулярным і прываблівае глыбачан не толькі сучасным дызайнам, але перш за ўсё цэнамі, якія значна таннейшыя, чым у дзяржгандлю. Гэта невыпадкова, бо большасць прадуктаў і тавараў ідзе прама з поля ад вытворцаў, з якімі заключаны дагаворы. У прыватнасці, калгас «Кастрычнік» пастаўляе сліўкі і іншыя малочныя прадукты, калгас «Герой працы» — каўбасы і вяндліну ўласнага мясаперапрацоўчага цэха, калгас «За Радзіму» — насенне, бульбу, зерне і так далей. У гэтым новым універсаме можна купіць і іншыя танныя якасныя прадукты і прамтавары, у выйгрышу апынуліся ўсе. Непадалёку ад гэтай гандлёвай кропкі ў будынку, дзе размешчана ДАІ, працуе яшчэ адзін ужо прыватны магазін еўрапейскага ўзору і якасці тавараў. Толькі грошы трэба мець, а выбраць ужо ёсць што...

Дарэчы аб грошах. Сітуацыя ў Глыбокім крыху лепшая, бо горад — буйны цэнтр харчовай прамысловасці, заводы працуюць. Але ўсё больш расце разрыў паміж узроўнямі заробкаў на асобных прадпрыемствах, а па раёну ён складае амаль 17 разоў. Летам самая вялікая зарплата была атрымана работнікамі Глыбоцкага аддзялення банка «Поўнач-Захад» — у сярэднім 2,07 млн. рублёў. Яўны аўтсайдэр тут цагляны завод, 11 работнікаў якога «задаволіліся» толькі 122,7 тысячамі. На малочна-кансервавым камбінаце зарабляюць у сярэднім па 1,6 млн. рублёў, на камбікормавым заводзе — па 1,3 млн., у раёне электрасетак — па 1,4 млн. рублёў у месяц. Цікава, што калі 18 упраўленцаў таго ж райсельгасупраўлення змаглі зарабіць у ліпені па 1,288 млн. рублёў, то ў больш 5 тысяч вяскоўцаў у сярэднім выйшла па 417,6 тыс. рублёў. Мізэрныя заробкі ў 790 медработнікаў Глыбоччыны — толькі 490,5 тыс. рублёў, у райбыткамбінаце яшчэ горш, у сярэднім па 343,6 тыс. рублёў.

Ну, з гэтым нашы Паставы мала чым адрозніваюцца ад Глыбокага. Падалося, што паўсюдна людзі стомленыя такім жыццём, усё менш спадзяюцца на лепшыя перамены ў будучым.

УЛАДЗІМІР ШЫК,
агенства РІД,
спецыяльна для «Сумежжа».

ПОГЛЯД

„Мама мыла нары“—

сцвярджалі аўтары буквара трыццаць сёмага года выдання. Ці з'явяцца падобныя словы ў новым буквару?

Трагікамічная фраза ў буквары, па якому навучалася пакаленне савецкіх людзей, з'явілася невыпадкова. Пэўна, мелася на ўвазе мама «кулака» ці «вредителя». Каб ня быць галаслоўным, прывяду вытрымкі з буквара паўвекавой даўнасці супастаўляючы іх з нядаўнімі падзеямі.

«Письмо селькора Селькор Жуков написал в «Правду» письмо. Жуков писал: «В правлении колхоза засели Коньков и Оськин. Коньков — кулак. Оськин держал ранее лавку. В колхозе только убытки. Борьбу с кулаками никто не ведет». «Правда» проверила письмо селькора. Раскрыла проделки кулаков. Обнаружили кражу. Передали дело в суд. Суд осудил Конькова и Оськина на 10 лет».

Не ведаю, на каго якое ўражанне мела гэта апавяданне з буквара, а мне прыгадаліся рэплікі кіраўніка краіны пад час вядомых падзеяў у Мінску, звязаных з забастоўкай на метро. Дакладней гаворачы, не той самы выступ Лукашэнкі па тэлебачанню, а спіс нядобразычліўцаў Беларусі, які прэзідэнт агучыў на сустрэчы. Аказваецца ў ягоным кабінеце ёсць свой «селькор» палкоўнік Замяталін, які так падставіў свайго гаспадара, калі пра неіснуючую забарону школьных падручнікаў быццам выказаўся. Цяпер прэзідэнт перад мільёнамі тэлегледачоў чарговы данос упраўлення грамадска-палітычнай інфармацыі раскрыў, так сказаць «проделки» польскай «Салідарнасці», амерыканцаў, БНФ а яшчэ і Генадзя Карпенкі.

У душы ў мяне тады з'явілася пачуццё смутнай трывогі, хоць спачатку меў нейкія сімпатыі да новага беларускага кіраўніцтва. Але ці можна ўсенародна абранаму лідэру ў апошні час зусім забываць аб такім юрыдычным паняцці, як прэзумпцыя невінаватасці? Ці можна кідацца яшчэ не праверанымі і недаказанымі фактамі? Вельмі хацелася спадзявацца, што гэта выпадковасць, выкліканая неастыўшай яшчэ заклапочанасцю сітуацыяй і злосцю да актывістаў свабоднага прафсаюза. Аднак далейшае развіццё падзеяў, арышт нават дэпутатаў (!), забарона прафсаюза зноў прымусілі мяне звярнуцца да буквара трыццаць сёмага года.

Адкрыўшы яго, прачытаў наступнае: «... Все колхозники удивились тому, что услышали про Котова. Он всегда такой тихий. Он всегда был за хлебозаготовки. Но колхозник Рубин рассказал, что у Котова родные высланы на Север. Все стало понятно». Відавочнае неверагоднае? Але, на жаль, усё больш пераконваюся, што гэта быццам знак будучай бяды. Раней у нашай маладой дзяржаве не было столькі псіхозу і падазронасці, не чулі столькі беспадстаўных абвінавачванняў у нацыянал-фашызме, як у апошні час. І не дзе-небудзь, а на самым вышэйшым узроўні.

Яшчэ нядаўна усім нам з дзяцінства дзяўблі ў галаву, што камуністычная партыя і ідэалогія — вышэй любога закона. Зараз падобна на змену адной ідэалогіі прыходзіць другая, але прынцыпы застаюцца тыя ж. Многія ўладу трымаючы на дзіва ўзялі на ўзбраенне старыя камуністычныя лозунгі: «Кто не с нами, тот против нас» і нават «Если враг не сдается, его уничтожают».

Памятаеце, як у вядомым кінафільме капітан Жаглоў у цудоўным выкананні артыста Высоцкага перакананa сцвярджае: «Вор должен сидеть в тюрьме!» Толькі ці многія нашы суграмадзяне падтрымліваюць Валодзю Шарапава, які даказваў, што злодзей павінен сядзець, але па закону. Не памылюся, калі скажу, што нямногія. Таму што за доўгія гады ў нашых людзей не толькі не разбурылася, але і умацавалася вера ў гэткага добрага і справядлівага правіцеля, які стаіць над законам, і што закон быццам тое дышла. Ды і які аўтарытэт можа быць у Закона, Канстытуцыі, парламентарызма, калі яго заўсёды можна было (у тым ліку і зараз растаптаць) павярнуць у патрэбную камусьці каляю? Дык няўжо мы гэта і зараз не зразумеем і якое тады будучае нас чакае?

А. Л.

Што чытаюць „на раёне“?

(Заканчэнне. Пачатак на 3 стар.)

гэту матэрыяльную базу. хаця б і зародкавую, моцна трымалі ў сваіх руках людзі, якія на адносны росквіт друку ў Мінску глядзелі, як на контррэвалюцыйныя дыверсіі. А з другога боку адсутнасць апанентаў, канкурэнцыі дазваляюць большасці раённых газет спакойна існаваць так, як раней існавалася.

Успамінаецца мне размова з адным рэдактарам «раёнкі». Калі надыйшла чарга і тэм творчых, ён, мне здаецца, у душы разумеючы поўную бяззубасць уласнага выдання, у душы незадаволены гэтай сваёй бяззубасцю, нібыта апраўдваўся: «А мы пра людзей добрых, як пісалі, так і пішам». Сапраўды, святая тэма — пісаць пра добрых і працавітых людзей. Але калі газета адначасова будзе ўпарта маўчаць хаця б аб тым, як зрабіць жыццё гэтых добрых людзей лепшым, хто і што ім пануе на гэтым шляху? Што ж, такая газета адпавядала б усім патрабаванням аддзела прапаганды і агітацыі. Ды толькі і там зрэдзь часу прапаноўвалі «ўзяцца за вострыя тэмы».

Падпарадкаванасць прэсы ўладзе застаецца нязменнай ад сталіцы і да самых да ўскраін. Але менавіта на ўскраінах, дзе ў рэшце рэшт вырашаецца лёс краін і грамадстваў, падпарадкаванне гэта часам носіць зусім непрыкрытыя, а то і анекдатычныя формы. Многія раённыя газеты ў час перад прэзідэнцкімі выбарамі шырока прадастаўлялі свае старонкі раённым кіраўнікам. Магчыма, нехта з кіраўнікоў рабіў гэта па загаду «зверху», магчыма, па сваёй ініцыятыве. Але старонкі газет захавалі: як нечакана хутка і палярна мяняліся перакананні гэтых кіраўнікоў. Бо пасля выбараў, зноў жа на сторонках «сваёй» газеты яны рабілі, што называецца, ход канём. А бывае, што кіраўніцтва раённай газетай з боку раённага ж кіраўніка заключаецца нават у тым, што ён загадвае надрукаваць канкрэтны артыкул, з канкрэтным вывадам, на канкрэтным месцы і нават «самым буйным петытам».

Але значэнне прэсы, асабліва пасля хваль выбараў, што крыху раскалыхалі нават жыццё у глыбінцы, сталі разумець усе. Вы заўважылі, што размовы аб скарачэнні і нават закрыцці раённых газет, іх аб'яднанні, якія ўпарта цыркуліравалі яшчэ некалькі гадоў назад, неяк самі сабою абціхлі? Хаця сродкаў у бюджэтах стала значна менш, чым было тады. Узнікла разуменне неабходнасці раённых газет і менавіта, такіх раённых газет. З першым я пагаджаюся поўнасцю. А вось другое... Гэта ўжо будзе залежаць ад многіх фактараў. І ўсё-такі працэсы ідуць нават у ціхай глыбінцы. Як у тым ранейшым анекдоце: завяршыць хочацца добрым прыкладам. У апошнія гады з цікавасцю прачытаў у «Браслаўскай звяздзе» дзве вялікія дыскусіі у якіх прыняло ўдзел шмат людзей самых розных прафесій, узростаў, якія сталі сапраўднымі падзеямі ў грамадскім жыцці раёна. Першая была аб прабleме экалагічнай. А вось другая доўга гарэла на старонках газеты па пытанні вельмі надзённым для палітычнага жыцця нашай краіны. І журналісты здолелі праявіць спачатку смеласць, а потым і ўдумлівы, роўны падыход, каб неператварыць дыскусію ў бойку, зрабіць яе карыснай для чытачоў.

Алесь КАСЦЕНЬ.

Шляхоцкія прозвішчы

СРЭБНАЯ СТРАЛА У ЧЫРВОНЫМ ПОЛІ

з гісторыі беларускае шляхоцкае геральдыкі

Шляхта. Ваяўнічае і авантурнае, гордае і непаслухмянае, бунтарскае, загадкавае племя. Як здарылася, што слова «шляхта» і ягоныя вытворныя — шляхціч, шляхоцкі, шляхотны — з часам набылі іранічнае, нават зьдзеклівае гучаньне? І дзе яна падзелася, наша беларускя шляхта, зь імем якой у гісторыі Беларусі зьвязана літаральна ўсё: вайсковыя перамогі і дыпляматычныя посьпехі, дзяржаўнае будаўніцтва і паўстаньні, навука і культура, мастацтва і рэлігія, літаратура і адукацыя? І ня толькі Беларусі, але і суседніх Літвы, Польшчы, Расеі.

А нікуды яна не падзелася. Скасаваная юрыдычна разам зь іншымі станамі («сословиями») пасьля кастрычніцкага перавароту ў 1917 годзе, яна жыве і дзейнічае. Жывуць гэтыя людзі — рабочыя і калгасьнікі, мастакі і навукоўцы, інжынэры, вайскоўцы і артысты — і, як правіла, ня ведаюць, што іхныя радаводы сягаюць часам сівой даўніны, XV—XVI стагодзьдзяў, налічваючы да 15 пакаленьняў слаўных продкаў. Трэба адзначыць, што не бальшавікі першыя прычыніліся да масавай ліквідацыі гэтага стану ў Беларусі. Яшчэ ў канцы XVIII стагодзьдзя, пасьля падзелу Рэчы Паспалітае драпежнымі суседзямі і захопу Беларусі Расейскаю імпэрыяй, царскі ўрад са зьдзіўленьнем высьветліў, што на «воссоединенных» землях больш за 10% насельніцтва — дваране-шляхта, у той час як у імпэрыі ў сярэднім толькі 1%. Трываць такое было немагчыма, і пачалося сыстэматычнае, плянамернае і бесьперапыннае «расшляхочваньне» нашага народу, якое пасьпяхова ажыцьцяўлялася амаль сто гадоў.

Але тут самы час паставіць наступныя пытаньні. Што ж гэта было за «сословие»? Чаму яно ў нас было такое шматлікае? Чым яно так замінала йназаляла расейскім уладам? Пачнем з этымалёгіі. Слова — нямецкае, азначае яно «бітва». Няцяжка здагадацца, што шляхта — людзі бою, ваяры, прафэсыйныя вайскоўцы, кажучы па-сёньняшняму. Да таго як гэты назоў у XV стагодзьдзі прыжыўся ў Беларусі (прыйшоўшы зь Нямеччыны праз Чэхію і Польшчу разам з эўрапеўскімі рыцарскімі традыцыямі, рыцарскай геральдыкай, рыцарскай арганізацыяй і нават узбраеньнем), стан гэты называўся у нас «баярамі» (панцырныя баяры, путныя баяры, конныя баяры) — адным словам, баявое, вайсковае саслоўе, да якога належалі ўсе феадалы Беларусі ўжо ў XIV стагодзьдзі. Беларускі баяр (ваяр) валодаў халоднай і пальнай зброяй, меў баявога каня і патрэбны рыштунак, каб у кожны момант на заклік князя выступіць у «паспалітым» (усеагульным) рушэньні ў «Пагоню» і гнаць ворага з роднай зямлі. Багацейшы шляхціч мусіў выставіць яшчэ і ўзброеную дружыну. А войнаў Беларусі хапала. Можа, таму гэтак распаўсюджаныя ў нашай геральдыцы страла і меч, падкова, крыж і чырвоны колер.

Геапалітычнае становішча нашай Радзімы, укрыжаванай на традыцыйных гістарычных шляхох — з поўначы на поўдзень і з усходу на захад, — патрабавала ўсё болей вояў для абароны ад шматлікіх хцівых суседзяў. Вось і склалася так, што за некалькі стагодзьдзяў колькасьць шляхты ў нас дасягнула ажно 10—13%. Шляхта нашая ў XVI ст. атрымала канстытуцыйна замацаванае права на самакіраванне, на выбары дэпутатаў у соймы і соймікі, суды і трыбуналы. Шляхта выбірала нават караля. Адсюль ідзе яе незалежніцкі характар, яе гонар, пачуцьцё ўласнай годнасьці. Тэарэтычна кожны шляхціч (згодна Статуту ВКЛ) мог быць абраны каралём. Гэта сьведчыла ня толькі пра шырокую дэмакратыю, але і фармавала спецыфічны мэнталітэт шляхоцкага стану. Характар шляхты і праявіўся адразу ж пасьля «воссоединения». Паўстаньне за паўстаньнем праз усё XIX стагодзьдзе. 1794, 1831, 1863 —і ўсюды галоўным арганізатарам і асноўным чыньнікам — шляхта. Касьцюшка, Ясінскі, Грабоўскі, Ваўжэцкі, Кошыц, Каліноўскі, Урублеўскі — усе са старажытных беларускіх шляхоцкіх родаў. Амаль увесь адраджэнскі рух канца XIX — пачатку XX стагодзьдзя таксама інсьпіраваўся і накіроўваўся прадстаўнікамі шляхты: Браніслаў Эпімах-Шыпіла, Усевалад Ігнатоўскі, Вацлаў Іваноўскі, Іван і Антон Луцкевічы, Ян Луцэвіч (Купала), Аляіза Пашкевічанка (Цётка), Аркадзь Смоліч, Вацлаў Ластоўскі — пералік прозьвішчаў можна доўжыць.

Натуральна, што царскі ўрад пасьля інкарпарацыі Беларусі сур'ёзна ўзяўся на нашую шляхту. Пазбаўленьне «дворянства», высылка ў Сібір, прытым цэлымі вёскамі й шляхоцкімі засьценкамі, суды й расправы, нарэшце, разбор беларускае шляхты за Мікалаем I, быццам для ўпарадкаваньня справаў у дэпартаменце герольдыі. Для гэтай мэты цар выдаў 19 кастрычніка 1831 году ўказ, паводле якога доказам шляхоцкага паходжаньня маглі быць толькі арыгіналы прывілеяў ды граматаў вялікіх князёў ці каралёў. А Беларусь жа гарэла з канца ў канец на працягу некалькіх стагодзьдзяў, і дзе тут мог захавацца кавалак пэргамэнту ці паперы. Копіі ж дакумантаў, нават пацьверджныя ў судох і трыбуналах ВКЛ або Рэчы Паспалітай, не прымаліся да ўвагі. Вось і атрымалася: за некалькі дзесяцігодзьдзяў царскія ўлады «скарацілі» колькасць шляхты на Беларусі да 3%. Масава выключаліся з шляхоцкага стану выбранцы (вайскова-служылыя людзі), зьявіліся новыя, дзіўныя разрады ў саслоўнай структуры: «недоказанные дворяне», «не принадлежащие в Крестьянство», «вне сословные». І жывуць сёньня ў Беларусі Ракіцкія й Вайткевічы, Васілеўскія й Дашкевічы, Кавалеўскія ды Матусевічы і лічаць сябе, як гэтага патрабаваў артадаксальны бальшавізм, з паходжаньня рабочымі ці сялянамі, у крайнім выпадку, «из служащих».

Гістарычныя дакументы, што захаваліся ў нашых архівах (генэалягічныя кнігі, дыплёмы й прывілеі, сьпісы павятовае шляхты ды інш), сьведчаць, што шляхоцкія роды ў Беларусі налічваюць прыкладна 3500 прозьвішчаў. Нават павярхоўны статыстычны аналіз паказвае, што сярод наяўных сёньня ў Беларусі ўласнабеларускіх прозьвішчаў (35—40 тысячаў) вышэйзгаданыя шляхоцкія складаюць менавіта каля 10 працэнтаў. Ня зьніклі прозьвішчы, не прапалі роды. Згубілася толькі гістарычная памяць, і рэдка хто з нашых суайчыньнікаў можа назваць свой радавод хаця б да чацьвёртага калена (да прадзеда).

У гістарычных шляхоцкіх дакументах не сустракаюцца прозьвішчы на «ук, -юк, накшталт Клімук, Раманюк, на -энка, -енка (Лукашэнка, Сьцепаненка), на -онак, -ёнак, амаль не сустракаюцца прозьвішчы на ец, -чык, -ін. Нарэшце, на -оў і -еў (Іваноў, Пятроў, Сідараў), акрамя былой Смаленскай і зрэдку Віцебскай ды Магілеўскай губерняў, гэтыя роды былі, як правіла, наежджыя. Сьведчаньнем існаваньня ўстойлівай групы шляхоцкіх прозьвішчаў зьяўляецца і факт шырокага распаўсюджаньня іх на абшарах ВКЛ. Адамовічаў ды Барaноўскіх, Івашкевічаў ды Шукоўскіх, Савіцкіх, Навіцкіх, Кулешаў можна сустрэць ва ўсіх былых беларускіх губэрнях. Хто, як ня шляхта, мог так свабодна міграваць па землях ВКЛ ці Рэчы Паспалітай, засноўваючы ва ўсіх кутках Беларусі свае родавыя гнёзды?

Сярод шляхоцкіх прозьвішчаў можна вылучыць тры асноўныя групы: з суфіксам -іч, -віч ці так званыя патранімічныя (ад бацькі). Напрыклад, Блажэвіч (ад Блажэя), Маціевіч (ад Мацея), Несьцяровіч (ад Несьцера), Рамановіч (Раманаў сын), Савіч (Саваў сын) і г. д.

Прозьвішчы на -скі — таксама патранімічныя або тапанімічныя: Андраеўскі (ад Андрэя), Паўлоўскі (Паўлаў сын) ці Агінскі (бо маёнтак Агіны), Цяпінскі (зь Цяпіна), Дастоеўскі (з Дастоева).

Нарэшце, прозьвішчы-мянушкі, формаю і гучаньнем вельмі старажытныя, можа яшчэ з рода-племянных часоў, татэмнага характару. Прыкладам, Жук і Пац, Арол і Жаба, Чыж і Сялява, Тур, Казёл, Воўк, Лось, Мурашка. Гэта прозьвішчы заамофныя. Да гэтай групы можна далучыць пазьнейшыя, але таксама старажытныя прозьвішчы — імёны тыпу Яцка, Касьцюшка, Алеша, Сьцяпура, Кміта, Юрага. Сярод гэтай групы ёсьць прозьвішчы з празрыстай этымалёгіяй, як Сіпайла, Плявака, Новаш, Шышка, Цюхай, Мігай, Кісьляк, Смаляк, але сустракаюцца і цяжка зразумелыя: Якса, Роня, Цыдзік і шмат якіх іншых. Гэтыя тры групы прозьвішчаў і, адпаведна, роды занесеныя ў 1-ю і 6-ю часткі губэрнскіх геральдычных кніг, куды яшчэ за Кацярынаю II запісваліся самыя старажытныя дваранскія роды. (Акрамя таго, існавала 2-я частка для афіцэрства, 3-я — для асабістага дваранства, 4-я — для замежнага паходжаньнем, 5-я — для магнатэрыі: князёў, баронаў, графаў, 7-я — для шляхты татарскага паходжаньня).

А зараз прапануем вам пазнаёміцца са сьпісам старажытных беларускіх шляхоцкіх родаў. У яго ўвайшлі толькі тыя роды, што фіксуюцца ў архіўных і літаратурных крыніцах XVII—XVIII стогодзьдзяў, да падзелу Рэчы Паспалітай і захопу беларускіх земляў царскаю імпэрыяй. Сьпісы складзеныя (тэрытарыяльна) на падставе матэрыялаў Менскай, Магілеўскай, Гарадзенскай, Віцебскай, Смаленскай і часткова Віленскай губэрняў. Яны не прэтэндуюць на канчатковасьць. Рэдакцыя будзе ўдзячная шаноўным чытачам за ўдакладненьні і дапаўненьні.

СТАРАЖЫТНЫЯ БЕЛАРУСКІЯ ШЛЯХОЦКІЯ РОДЫ

Прыводзяцца прозвішчы, якія распаўсюджаныя на Пастаўшчыне.

Абрамовіч, Абрамоўскі, Агінскі, Адамовіч, Азаровіч, Аксак, Акуліч, Александровіч, Аліфяровіч, Альхімовіч, Альшэўскі, Аляхновіч, Аляшкевіч, Андрушкевіч, Анікевіч, Анкудовіч, Антаневіч, Арахоўскі, Арлоўскі, Арцімовіч, Асіповіч, Аскерка, Асмалоўскі, Асташэвіч, Астроўскі, Астрэйка.

Бабіцкі, Бабіч, Бабровіч, Багатака, Баградовіч, Багуцкі, Багушэвіч, Базарэўскі, Бакун, Бародзіч, Бароўскі, Барташэвіч, Барткевіч, Баршчэўскі, Барэйка, Бейнаровіч, Бельскі, Блажэвіч, Брадоўскі, Бразоўскі, Бруцкі, Брэскі, Будзько, Булкевіч, Буйко, Буйніцкі, Булгак, Буткевіч, Бучынскі, Быхавец, Бялевіч.

Вайткевіч, Вайцяховіч, Валасевіч, Валодзька, Вансовіч, Вансяцкі-Фурс, Варанец, Варановіч, Варняхоўскі, Васілеўскі, Вашкевіч, Верхікоўскі, Вечар, Воўк, Вырвіч, Высоцкі, Вярбіцкі, Вянікоўскі, Вярцінскі.

Гайко, Гайковіч, Галубіцкі, Галубоўскі, Гілевіч, Голуб'еў, Грамыка, Грыбоўскі, Грыгор'еў, Грынкевіч, Грыцкевіч, Гусоўскі, Гурскі, Гурыновіч, Гушча, Гядройц.

Уладзімір КРУКОЎСКІ.
Часопіс «Спадчына», № 2 за 1995 г.
(Заканчэнне будзе).

«Сумежжа». Заснавальнікі: Беларуская сацыял-дэмакратычная Грамада і Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны. Рэгістрацыйны нумар 701 у міністэрстве інфармацыі РБ.

РЭДАКТАР МІХАСЬ ГІЛЬ
Рэдакцыя друкуе матэрыялы аўтараў, пазіцыю якіх не заўжды падзяляе.
Пішыце: 211840, г. Паставы, вул. Бальнічная, д. 11 Гілю М. Н. Тэлефануйце: 2-17-84, (пасля 19 гадзін)

Пастаўская узбуйненая друкарня
г. Паставы, вул. Ленінская, 42.
Індэкс 63886 Тыр. 500
Падпісана да друку 4.10.1995.
Выдаецца на грамадскіх пачатках.
Зак. 1926